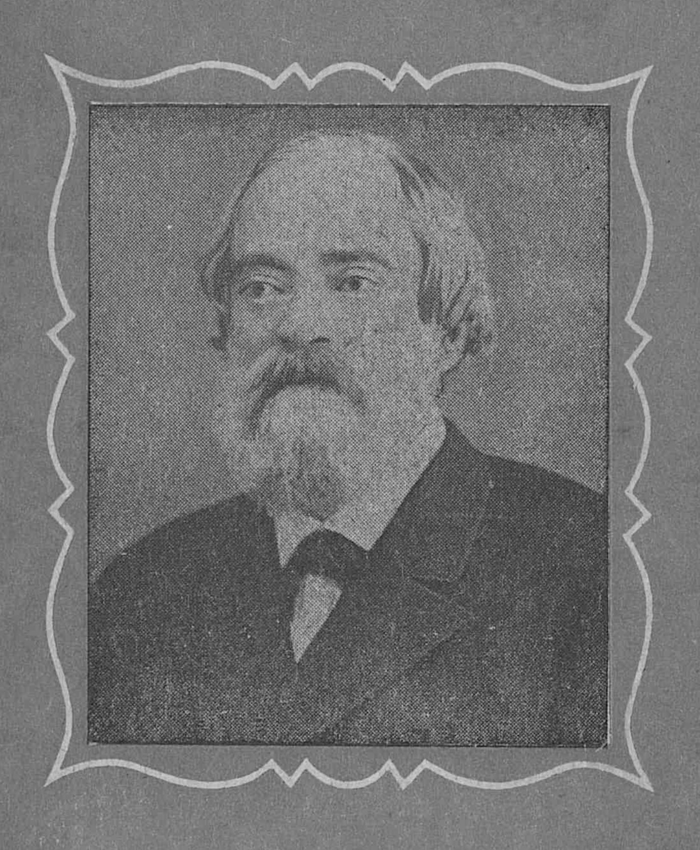
COLECŢIA SINDICATULUI ZIARIŞTILOR DIN BUCUREŞTI

C. BORĂNESCU-LAHOVARY

C. A. ROSETTI

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI

COLECȚIA SINDICATULUI ZIARIȘTILOR DIN BUCUREȘTI

C. BORĂNESCU-LAHOVARY

C. A. ROSETTI

Editura „CARTEA ROMÂNEASCĂ" București

CUVÂNT INAINTE

De doi ani și jumătate țara noastră se află într'un proces de adânci și epocale prefaceri. Pășim peste veacuri prin rezolvarea atâtor probleme de esență structurală, înfăptuind deziderate pentru cari s'au sbătut milioane și s'au sacrificat mii de oameni, generații întregi. Dintr'o țară cu puternice rămășițe feudale, cu un regim de dictatură, cu intoleranțe religioase, rasiale, cu un accentuat și barbar climat de exploatare a muncii omenești. România devine prin lupta poporului, în frunte cu fiii săi cei mai buni, o țară cu adevărat democrată.

Reformei agrare, etatizării B.N.R., măsurilor economice de planificare a producției și repartiției, asigurării unui minim de existență a salariatului și a proprietății țăranului asupra pământului pe care-l muncește, îi corespunde și un nou fel de a pune problemele, un climat nou de gândire, de morală, de etică.

Trăim un proces de prefaceri care va dura. Important este că am pășit deplin pe calea progresului și că au fost descătușate forțele populare constructive, creatoare.

Din acest punct de vedere trebue privită și presa românească, trebue privită activitatea Sindicatului Ziariștilor Profesioniști din București. De doi ani și jumătate majoritatea gazetarilor și-au pus conștient condeele în slujba masselor largi. In bătăliile pentru reforme substanțiale, în mobilizarea celor mulți la

lupta împotriva vestigiilor fascismului, presa românească a avut și are un rol important. In viața gazetarului român au intervenit fapte noui. S'a pus capăt acelei mentalități vechi și se dă lupta pentru primenirea totală a felului în care presa în întregimea ei *înțelege să-și facă datoria.*

S. Z. P. militând pentru apărarea tuturor deziderațelor materiale și morale ale slujitorilor scrisului cotidian a înțeles că trebue să acorde o atenție deosebită activității culturale. In acest sens a luat ființă Comisia Culturală a Sindicatului care, în afară de celelalte aspecte ale activității ei, a inițiat un ciclu de conferințe cu titlul: „Ziariștii democrați în trecut și azi".

Titlul ciclului poate va surprinde pe unii.

Realitatea însă este aceasta: ziariștii democrați de azi, luptători pentru așezarea țării noastre în tiparele noui, democratice, sunt urmașii acelora care au muncit, au luptat și s'au jertfit în trecut pentru victoria ideii de pace, de democrație, de înfrățire între popoare.

Și dacă am așezat figurile de luptători din trecutul nostru, C. A. Rosetti, Const. Mille, Anton Bacalbașa, etc., alături di Jean Jaurès, apoi numele lui Alex. Sahia, gazetar antifascist căzut în slujba cauzei sale e alături de martirul poporului francez, eroul rezistenței Gabriel Péri. Ciclul nostru însă a căutat să familiarizeze opinia publică românească și cu problemele curente ale presei din lume. Iată dece au avut loc conferințe cu subiectul „Presa și Ziariștii în U.R.S.S.", asemenea în Statele Unite, Anglia și Franța.

Intrucât conferințele au avut un succes serios, am socotit că este bine să mărim cercul acelora ce se interesează de problemele menționate, dându-le la îndemână și materialul corespunzător.

Pornind dela aceste considerente, Comisia Cultu-

rală a S. Z. P. a hotărît editarea în broşuri a celor mai importante conferinţe. Credem că astfel contribuim şi noi, în măsura posibilităţilor noastre, la marea operă de iniţiere şi de ridicare a nivelului cultural al masselor largi.

N. MORARU
Secretar General al S. Z. P.

In ziua de 8 Aprilie 1916 s'au împlinit 61 de ani dela moartea lui C. A. Rosetti, unul din întemeietorii gazetăriei româneşti democrate, — şi cele mai multe gazete au omis să comemoreze această dată.

Colbul pare a se fi aşternut asupra amintirii unui om despre care, în decursul existenţei sale sbuciumate, s'a putut spune orice — dar nu s'a putut spune că a trecut neobservat.

Nedreptatea posterităţii faţă de marele tribun este, la prima vedere, pe cât de revoltătoare, pe atât de stranie.

In realitate însă, faptul îşi poate găsi, dacă nu o scuză, cel puţin o oarecare justificare. Se ştie doar, că fiecare ins supravieţuieşte în operele sale. Iar dacă ne căznim, azi, să recitim fraze din discursurile lui C. A. Rosetti, corespondenţa pe care a lăsat-o, operele lui literare, în versuri şi proză; dacă încercăm să regăsim fiinţa lui în filele pe care le-a scris — mergem spre o desăvârşită decepţie.

Prin tonuri prăfuite de uitare, gândirea lui, asemenea unei flori ofilite, strivită între pagini, şi-a pierdut parfumul şi culoarea.

Explicaţia trebue căutată în aceea că el şi-a trăit viaţa în loc să o vorbească sau să o scrie. A trăit-o cu o intensitate cum rar se întâlneşte, — acest om care şi-a închinat fiecare clipă convingerilor sale cu atât devotament încât nu a mai avut răgazul de a meşteşugi cuvinte frumos ticluite.

Pentru mulţi, nu a rămas poate, de pe urma lui, decât imaginea ştearsă a unui politician care a gândit puţin şi s'a exprimat în mod banal.

Va fi gândit puţin, dar a gândit just. Va fi rostit ceiace azi ni se pare a fi banalităţi, — dar sunt banalităţi toate ideile împărtăşite de cei mulţi, — şi pe C. A. Rosetti l-au interesat cei mulţi, cu ideile, cu dorinţele, cu drepturile lor.

* * *

C. A. Rosetti a fost un precursor, un vizionar, atunci când a înţeles să ridice masele largi ale poporului, solidarizându-le cu pătura mijlocie, — în special negustorimea dela oraşe — care în acest scop trebuia ridicată sufleteşte şi politiceşte. Doar astfel, a socotit Rosetti, se putea înfăptui înfrăţirea tuturor celor ce-şi muncesc existenţa. Iar în fruntea tuturora, cu o actualitate azi izbitoare, el înţelegea să se afle intelectualitatea ţării, căreia îi spunea cum îi spunem şi noi:

„Pune-te pe lucru, ia condeiul şi ne luminează, deschide şcolile şi ne învaţă, iar nu cere ca perfecţiunea să ne pice din cer".

Dece trebuie să lupte pentru popor tot cărturarul, dar în deosebi cel ce poate aduce învăţăminte de peste hotare? Să-l ascultăm pe C. A. Rosetti:

„Spune-mi frăţeşte, de când te-ai întors în Patria ta, de când ai văzut lipsa cea mare ce are de oameni, de când ai văzut că ai o ţară atât de frumoasă, atât de bogată şi tot atât de săracă, — de când ai văzut casele strâmb zidite, uliţele unghioase, gloduroase şi stricate, astfel încât abia poţi umbla; de când ai văzut oameni goi de orice ştiinţă şi educaţie, simţit-ai oare câtă trebuinţă are de Români cu cunoştinţi speciale?"

Ideea aceasta, a lipsei de oameni de care suferă ţara, îl va urmări, dealtfel, multă vreme. In corespondenţa sa cu Ion Ghica găsim, la data de 30 Iulie—12 August 1848 expresia aceleiaşi griji:

„Ţara a fost gata pentru revoluţie, însă din nenorocire nu sunt oameni mai vârtos cu capacitate".

„...Nu voesc să acuz pe nimeni, dar am desăvârşita

convicție că, dacă aveam alți oameni, țara era scăpată".

Iar, cam la aceiaşi epocă, în „Note intime", C. A. Rosetti însemnă cu durere nepăsarea celor ce ar putea face mai mult pentru patria lor. Despre o şedință ținută de emigrații din Paris, în care s'a manifestat, odată mai mult, neînțelegerea şi lipsa lor de entuziasm, el scrie răspicat:

„*Astfel se sfârşi o serată patriotică, o seanță de Români pelerini, — cu patimi, cu egoism şi fără amor*".

Şi mai jos:

„*Am fost apoi la Alecsandri, unde mi se sfâşie inima văzând viața de dandy ce trăesc fii unei nații în robie*".

De tânăr încă a înțeles că jertfa pentru patrie nu trebue să fie nici precupețită, nici drămuită. El n'a scris, n'a şlefuit discursuri de antologie. Ca un muncitor care, în fața dificultăților îşi suflecă mânecile şi se apucă de lucru, tot aşa C. A. Rosetti s'a avântat în acțiune, şi vremurile erau de aşa natură încât acțiunea era sinonim cu lupta.

* * *

Este curios de observat cât de departe a fost împinsă de firea lui vioaie, predominarea gestului asupra verbului. Chiar spiritele, la el, depăşeau în mod spontan stadiul obişnuit al jocurilor de cuvinte, pentru a deveni — dacă le putem denumi astfel — jocuri de fapte. El trăia, însuflețea gluma în loc să o spună

Un exemplu ne va lămuri.

Abia eşit de pe băncile şcoalei, C. A. Rosetti ia serviciu în armată, ca mulți tineri boeri din vremea lui şi, la 17 ani, iată-l sublocotenent de cavalerie. Nu însă un sublocotenent ca toți ceilalți. Pe de o parte, datorită situației lui sociale, este ales adjutant al lui Alexandru Ghica Vodă; pe de alta, se dovedeşte un foarte puțin disciplinat ofițer şi un încă mai puțin

disciplinat aghiotant domnesc. Intr'o zi, și-a îngrozit contimporanii călărind deandoaselea pe o saca. Astfel parcurge tot Bucureștiul, — și unde? Chiar pe podul Mogoșoaiei, în văzul boerilor — pe când o ceată de derbedei îl urmează, sbierând: *„Ura! Vivat Musiu Berlicoco!”*

Vodă află, îl cheamă, se gândește la o pedeapsă care să-l doară și, deodată, are o idee. Tânărul junker purta plete, — romantice, desigur, dar contrare regulamentului. Alexandru Ghica ordonă bărbierului său să-l tundă chilug. Pentru Musiu Berlicoco durerea e mare, — dar nu îndeajuns ca să-l împiedece de a se da din nou în spectacol, chiar de a doua zi. Vodă se supără — dar ce să-i facă? In chip de sughiun, îl numește polițai la Pitești. Durerea lui Musiu Berlicoco, de data aceasta, nu mai cunoaște margini. Altul ar fi exprimat-o în invective, sau ar fi așternut-o pe hârtie sub forma unor răsbunătoare satire. El, nu. Alegând calea exprimării prin gesturi și fapte, abia sosit la Pitești, primul act pe care-l săvârșește ca depozitar al siguranței publice, ne spune Caragiale, este să posteze câțiva dorobanți și doi bărbieri în piață: pe cine or prinde să-l tundă. Țipă lumea! Scandal! Ce-i asta? *„Așa a poruncit Măria Sa Vodă — răspunde polițaiul. — Uite pe mine cum m'a tuns!”*

Tot o pildă de calambur trăit, o găsim într'o altă întâmplare. Află C. A. Rosetti, într'o zi că o doamnă, care-l interesa în acel moment, îl dăduse uitării în timp ce el călătorea prin străinătate. Intors în țară, nu se duce — ca omul — să-i facă o scenă, să-i spună ce are pe suflet. Ci în mijlocul verii, o pornește spre Agapia, unde se află doamna, — cu sania!

Intrarea în mânăstire e senzațională. Lumea se adună ca la urs. „Dar ce-i cu tine?” se miră ea pe bună dreptate.

„Am vrut — răspunde C. A. Rosetti — să viu mai degrabă, iubita mea. Știam cu câtă nerăbdare mă aștepți”.

Această însuşire, — dovadă poate a unei oarecare dificultăţi de a se ridica până la ideea abstractă, la teoria pură, — dar în acelaş timp dovadă a legăturii sale strânse cu realitatea tangibilă — a avut, asupra lui C. A. Rosetti, o deosebită înrâurire. Toată viaţa lui a fost dominată de nevoia de a demonstra prin acţiune. Şi pilda i se părea cu atât mai convingătoare, lecţia cu atât mai profitabilă, cu cât gestul era mai frumos. Aci intervine, dealtfel, a doua observaţie care se cuvine făcută.

Viaţa lui C. A. Rosetti a fost supusă din totdeauna elementului de ostentaţie, de care nu s'a desbărat niciodată actorul ce-l purta în sine.

De tânăr — avea 16 ani şi era elevul lui Aristia la Colegiul Sft. Sava — a înfăţişat un talent atât de deosebit pentru teatru, încât în roluri tragice îşi înfricoşa nu numai auditorii, dar chiar pe profesor[1]).

Dealtfel, cu obişnuita lui sinceritate, mărturiseşte: *„Amor, patriotism, demnitate, aceste cuvinte le-am învăţat dela teatru, unde pentru prima dată le-am rostit".*

Dragostea de teatru şi de teatral, l'a urmărit până la moarte. Ei îi datoreşte, chiar şi în ultimile clipe ale vieţii sale, o grije pentru atitudine, pentru efectul pe care îl face. E poate o tendinţă spre artificial, dar este şi o voluntară înălţare mai presus de sine. Trebue oare să zâmbim, sau să admirăm când, spre pildă, în ajunul morţii sale, cere să fie aşezat într'un fotoliu şi să i se pună condeiul în mână *„pentruca moartea să-l surprindă pe breşă"?*

Deseori s'a străduit să fie mai mare decât a fost în realitate; dar nu mijloacele ne interesează, ci rezultatul: de tot atâtea ori, trebue să recunoaştem că a isbutit.

---

1) Atracţia ce o resimţea faţă de toate ale scenei, a tradus-o în fapt ca director, — şi unul dintre cei mai pricepuţi — al Teatrului Naţional. La un banchet, marele actor Matei Millo a putut spune cu drept cuvânt că Rosetti „nu a fost doar un director, ci învăţătorul teatrului românesc".

Până la bătrânețe a rămas întotdeauna puțin, — foarte puțin — Musiu Berlicoco, și — ceva mai multișor — un erou de tragedie clasică. Dar avântul lui veșnic tânăr, emoția lui, erau sincere de fiecare dată. Atitudinea lui, chiar când părea puțin voită, puțin studiată (la începutul vieții îndeosebi) denota un fond de reală revoltă împotriva nedreptăților, împotriva unei societăți în care cei mici nu se bucurau de o perfectă egalitate cu cei mari.

Acestea par să fie resorturile determinante ale vieții sale: o tendință vădită spre concret, dar spre un concret înfrumusețat de simțul scenic; pe de altă parte, o mare dragoste de oameni, un spirit de echitate foarte desvoltat.

Combinând aceste elemente avem: nevoia de sacrificiu spectaculos; modestia împinsă până la orgoliu; apoi curaj, sinceritate, imparțialitate, — toate puse în slujba democrației. Dealtfel dela ostentație la convingere, în decursul anilor a fost o neîncetată alunecare — și putem spune că, indiferent de mobile, până la urmă C. A. Rosetti a isbutit să facă din el însuși un C. A. Rosetti care merită toată venerația și toată dragostea noastră.

Să urmărim etapele acestei transformări, treptele pe care le-a suit pentru a trece dela Musiu Berlicoco, răzvrătitul cu orice preț, la patriarhul presei și al Parlamentului românesc, revoltat și el, dar în cunoștință de cauză, — când și-a dat seama că munca lui de o viață întreagă, jertfele lui, sinceritatea crezului lui, erau folosite de politicieni pe care-i crezuse prieteni — pentru a denatura și trăda democrația.

* * *

Prima transformare, și una din cele de căpetenie, se poate situa prin 1844 când, renunțând a mai scrie „versuri pentru sexul frumos", renunțând chiar la traducerile sale din Byron, Béranger, Lamartine, Hugo sau Voltaire, caută un temeiu de viață activă.

Cu câtă modestie privește el acest început:

„Am pierdut și acea mică aripă ce aveam, fără să dobândesc toiagul rațiunii, ca să-mi sprijin pașii pe pământ".

Un timp, mai crede, — mai ar vrea să creadă, că prin scris se va realiza: *„Doamne! dă-mi puterea de a scrie precum simt, și sunt sigur că Românul va simți că am trăit"*.

Dar curând își dă seama că alta îi este menirea decât a scrie.

Ca la Pitești, ca la Agapia, dar pe planul convingerilor sale adânci de data aceasta, el vede că destinul lui nu este să afirme, ci să dovedească.

Până prin anul 1844, s'a mulțumit să gândească, să se pregătească pentru acțiune. Această prelucrare a personalității sale în vederea unui scop politic, îl obsedează. Deseori revine asupra ei:

„Trebue să vezi totul, pentru a ști totul". Sau:

„A vedea înseamnă a cunoaște, a învăța; iar a cunoaște și a învăța înseamnă a-ți servi patria". Și veșnic dorința lui de perfecționare:

„Patria e în stare rea și nu pot face nimic; învățătură nu am destulă".

Totuși, în 1844 socotește momentul prielnic de a se avânta în lupta vieții. Și, fără întârziere, atacă.

Vânzând moșia părintească Obedenii, — el, strănepotul lui Antonie-Vodă Ruset, Domn al Moldovei în 1675, și, prin femei, al lui Constantin Brâncoveanu; el, descendentul contelui Rossetti înobilat de împăratul Carol al VI-lea, și fiul lui Alexandru Rossetti, secretar particular al domnitorului; el — un boer! — îndrăznește să se apuce de negoț. Deschide dughiană, în mijlocul orașului ca oricare mahalagiu, și-și servește personal mușteriii. E un scandal! I se spune că face numele de râs. Atunci el dă superficialității vanitoase a rudelor o satisfacție în bătaie de joc: nu-l va mai chema Rossetti cu doi de „s", ci cu unul singur. Această ablațiune însă nu a fost socotită suficientă de către Domnitor, care a început prin a re-

fuza o patentă ce desonora casta de frunte a ţării[1]). Dar după multă stăruinţă, C. A. Rossetti obţinu dreptul firesc de a munci, şi putu vinde şi tipări lucrări folositoare. In primii ani, negoţul lui se mărgini la această tipografie, pe care o conducea împreună cu asociatul său Winterhalder, — şi la o librărie situată pe podul Mogoşoaiei, la Nr. 18.

Pe urmă s'a străduit neîncetat să-şi lărgească sfera de activitate. Prin 1856 (e drept că scopul, atunci, era mai degrabă social decât comercial) a deschis un cabinet de lectură şi o bibliotecă de împrumut. Apoi, la diferite epoci ale vieţii sale, vinde cele mai eterogene produse: vin franţuzesc şi şampanie, *(la zece butelii,* scrie pe afişul de reclamă, *se dă una fără plată),* flori pentru toaleta damelor, vată din Paris, mese adevărat chinezeşti iar nu imitate, brăţelete, încălţăminte pentru copii, hârtie de scris de fabricaţie engleză, petrol rectificat, etc. Simţul comercial nu-i lipseşte. Iată un exemplu. In ziarele vremii apare următorul

ANUNŢ

Un amator a cumpărat o carte de Boetius la mezat cu 15 centime şi a găsit în ea un bon de tezaur de 10.000 de franci. Această întâmplare a dat ideia librarului C. A. Rosetti de a ascunde un bilet de 3000 lei într'una din cărţile pe care le vinde.

Acesta este tânărul care, în 1845, pleacă pentru studii la Paris. Ne putem închipui ce înrâurire a avut asupra lui Parisul dinaintea revoluţiei dela 48. In clocotirea de idei şi de sentimente generoase, se simte în largul lui. Incepe să-şi cunoască posibilităţile, — mai puţin de gânditor sau chiar de mare organizator, cât de animator. Influenţa lui asupra celorlalţi, puterea de a-i îndruma, de a-i galvaniza în

1) *„Timpul castelor a trecut. Proprietatea a fost şi va fi rodul muncii"*, scrie mai târziu C. A. Rosetti, — consecvent cu principiile sale.

jurul unei idei, îi apar limpede, atunci, pentru prima oară.

C. A. Rosetti pune bazele Asociaţiei Studenţilor Români din Paris. In acelaş timp audiază cursurile, se pătrunde de principiile lui Edgar Quinet, Jules Michelet, Lamennais, Baudrillard, cu care leagă strânse prietenii. Se împrieteneşte deasemenea cu Louis Blanc care va deveni, ulterior, unul din capii revoluţiei din Franţa.

Intors în ţară, era firesc, era inevitabil ca C. A. Rosetti să fie ceea-ce a fost.

Din primele zile, fierbe indignarea în sufletul lui.

In „*Note intime*" îşi înseamnă crezul, nădejdiile, — şi uneori desnădejdiile:

„*Astă seară am fost într'o mahala unde nişte tineri făcură un „Teatru Român". Era frumoasă privelişte. Ar fi putut învăţa cei ce voesc să apese poporul, că nu pot decât să întârzie, dar tot va veni lumina*".

Până atunci însă, cât întuneric! Spiritul retrograd este încă puternic. C. A. Rosetti îl denunţă, îl arată cuibărit în minţile ruginite ale câtorva oameni din alte vremuri. Cu desgust parcă, scrie aceste rânduri încă azi atât de semnificative:

„*Bătrânii corupţi şi staţionari simt că ideile lor slăbiră ca şi trupurile lor; aud sbârnâirea ideilor noui, — şi sufletul lor spunându-le cât sunt de culpabili, tremură îndoit mai mult de frică*".

Rezultatul acestui dispreţ pentru o lume sortită pieirii, şi al speranţei lui într'o viitoare lumină îl îndeamnă pe C. A. Rosetti să înceapă, conspirativ, lupta pentru democratizarea ţării, luptă care urma sa culmine cu revoluţia din 1848.

El însufleţeşte, dela el porneşte totul.. La el se ţin întruniri — cele mari în localul tipografiei, cele mici acasă. La aceste întruniri participă membrii societăţii „*Dreptate—Frăţie*", o asociaţie clandestină, compusă din mai mulţi fii de boieri şi de mari burghezi care

se străduiau să găsească un mijloc de a îmbunătăți soarta poporului.

Asemenea activitate, desigur, nu putea fi pe placul cârmuirii. Din ordinul lui Vodă, care începuse să aibă careecare bănueli, — poliția face toate cercetările necesare, astfel încât, în scurt timp, dă de urma tinerilor răsvrătiți. Aceştia îşi mută îndată sediul dela C. A. Rosetti la frații Goleşti — şi conspiră mai departe. Intrunirile iau chiar un caracter mai agresiv. In cele din urmă se constituie un *comitet revoluționar* menit să treacă la acțiune. Acesta îl însărcinează pe Rosetti să se ducă la Domnitor spre a-l ruga să dea țării Constituția pe care o cere. Bibescu-Vodă refuza, sub cuvânt că nu a sosit încă vremea pentru o atare măsură. Unui asemenea gest, nu i se poate răspunde, decât prin deslănțuirea revoluției. In consecință, se întocmeşte şi se tipăreşte, — la Rosetti, bineînțeles, ca toate celelalte manifeste şi acte secrete ale revoluții,— o proclama ie către popor. Pe de altă parte C.. A. Rosetti este însărcinat să strângă banii necesari pentru cumpărarea de arme. Aceşti bani, îi ascundea pe la diferiți negustori, prietenii lui încă de pe atunci, care nu eliberau sumele decât în baza unei formule convenționale ca: *„Da'i aducătorului un ghidem şi doi cârnați”*, sau alta asemănătoare..

Bănuind pericolul care îl amenință, Bibescu ordonă, la 9 Iunie, arestarea capilor mişcării, printre care cade şi C. A. Rosetti. Dar revoluția pornise.. La 11 Iunie, Domnul acceptă alcătuirea unui nou guvern şi numirea lui C. A. Rosetti ca Prefect al Poliției, ceiace implică, bineînțeles, eşirea lui imediată din închisoare.

Aci se situiază cele două mai mari întâmplări ale vieții sale. C. A. Rosetti se căsătorise puțin timp înainte de revoluție cu o tânără scoțiană, Maria Grant, femeie admirabilă, care, singură, merită să i se consacre volume întregi. Ne vom mărgini să amintim în treacăt pe femeia bună, căreia un modest colaborator

al ziarului condus de Rosetti, i-a putut spune cândva: „Casa ta a fost casa noastră, masa ta a fost masa noastră"; pe femeia care, în plină revoluţie, — pe când soţul ei era arestat, — s'a dus în mijlocul mulţimii să ţină locul celui care nu putea veni, şi să împărtăşească tuturora gândul lui curat şi crezul lui de frăţietate. Se adresează poporului cu accentul ei de străină, dar cu simţăminte autohtone, spunând: „*Sunt româncă pentrucă simt româneşte*".

In ziua cea mare a revoluţiei, îi dărueşte lui C. A. Rosetti o fetiţă care, în cinstea marelui eveniment primeşte numele de „*Libertate*". (I se zice Liberty sau, pe scurt, Liby).

Iar a doua întâmplare de seamă, întemeierea ziarului „*Pruncul Român*", înseamnă de fapt întâlnirea lui C. A. Rosetti cu meseria de ziarist. Este ceiace în dragoste se numeşte „*le coup de foudre*", — o pasiune imediată — dar care cu timpul, la el, devine o trainică şi indisolubilă tovărăşie. In adevăr, într'o viaţă plină de schimbări şi evenimente, singurul punct de statornică activitate a fost gazetăria.

In scurt timp, revoluţia din 1848 îşi trăeşte avântul, apogeul şi prăbuşirea. La început se fac proiecte mari - se vorbeşte de schimbare radicală a structurii sociale, se plănuieşte o împroprietărire. Divergenţe se ivesc doar puţine, cu privire la unele chestiuni de metodă. „*Paşoptiştii*" sunt însă de acord asupra principiului. Comisii mixte iau naştere cu scopul de a supraveghea aplicarea practică a reformei agrare... Visurile păreau pe punctul de a dobândi consistenţa unei frumoase realizări, — când iată, intervenţia Turcilor spulberă toate năzuinţele. In ciuda protestărilor noastre de lealitate faţă de Poartă; în ciuda protestărilor noastre indignate, — pur şi simplu, — faţă de procedeul folosit, a trebuit să ne supunem. Zadarnică a fost rezistenţa opusă de o mână de oameni în Dealul Spirei, zadarnică tabăra dela Masa lui Traian, în Vâl-

cea, unde generalul Magheru era hotărât să moară în fruntea câtorva mii de panduri.

Consulul englez Colquhoun interveni și el. Orice împotrivire încetă. Fruntașii mișcării fură arestați. Inchiși pentru scurt timp într'o închisoare, ei sunt transportați apoi cu căruțele, încadrați de două escadroane, spre o destinație necunoscută. Li se spune că vor fi duși în Brașov dar se trezesc la Giurgiu; acolo sunt îmbarcați în condiții mizerabile pe o ghimie, și transportați pe Dunăre în sus, spre o fortăreață din Bosnia unde urmează să fie încarcerați.

I. Voinescu, scrie cu acest prilej: *„Ciocoii ziceau că am jefuit țara, și cel mai avut dintre noi nu avea mai mult de o sută de galbeni”.*

Dar iată, în urzeala cenușie a acestor clipe de îngrijorare și tristeță, se ivește unul din acele gesturi cum omenirea a cunoscut prea rar, pentru a nu fi amintite cu fiecare prielj. Il povestește între alții Jules Michelet, cu vădită emoție.

In timp ce prizonierii erau duși spre destinul lor vitreg, — pe mal, cu un copil de două luni în brațe, în ploaie, în frig, când în căruță, când pe jos, — înainta o femeie îmbrăcată în straie țărănești, istovită dar plină totuși de avânt: Maria Rosetti.

Din sat în sat, din oraș în oraș, se căsnește să-i salveze. Combină planuri, îi îmbărbătează cu gesturi și, când ghimia este destul de aproape, chiar cu glasul.. La Orșova era gata să-i salveze. Impreună cu ei alesese momentul când trebuiau să fugă. Dar în ultima clipă află că guvernatorul a prins de veste. Orice încercare, deci, putea fi periculoasă. Cum să le-o spună prizonierilor, în închisoarea lor plutitoare? Când ora hotărîtă se apropie, Maria Rosetti le strigă de pe mal: *„Să n'o luați până ce nu v'o dau!”* Și întinde spre ei copilul pe care-l purta: micuța Libertate.

La Sfenița însă, sat românesc, cu ajutorul țăranilor care fac zid în jurul deportaților și cu ajutorul primarului (acesta, la rândul lui vrea să aresteze escorta turcească, ale cărei drepturi încetau pe teritoriul aus-

tro-ungar) paşoptiştii noştri reuşesc să o ia la goană. Fug, în căruţe, călări, cum pot. Se ascund, se rătăcesc, se regăsesc şi după nenumărate peripeţii ajung în fine la Paris.

Se cuvine să amintim că în cursul acestui episod admirabil, Maria Rosetti, a fost însoţită şi ajutată de un mare prieten nu numai al familiei Rosetti dar şi al ţării noastre şi al revoluţionarilor din 48, evreul ungur Rosenthal, pictor de mare talent, care a murit, mai pe urmă, victimă a schingiuirilor îndurate pentru a salva documente ce interesau cauza democraţilor români. Inchis odată cu paşoptiştii, este eliberat pe ziua de 24 Septembrie, fiind cetăţean austriac. El protestează susţinând că e român, atât prin simţămintele sale cât şi prin partea activă pe care a luat-o la pregătirea revoluţiei — dar insistenţele sale sunt zadarnice. El parcurge aşa dar tot drumul alături de Maria Rosetti, luptând pentru evadarea prietenilor săi.

Despre moartea lui, C. A. Rosetti va însemna în „*Notele Intime*" datate din 1851: „Se scrie din Budapesta că pictorul Rosenthal, recent arestat, s'a spânzurat în închisoare, în timpul nopţii de 23 Iulie. S'au găsit la el o sumedenie de proclamaţii revoluţionare... *Sufăr de pierderea lui, căci eu sunt pricina pierderii lui*".

Iar într'o lecţie pentru copii săraci, pe care o pregătise Maria Rosetti şi a cărei ciornă, scrisă de mâna ei, se află la d. Constantin Horia Rosetti, găsim cuvintele de largă umanitate, pe care prietenia lui Rosenthal le-a inspirat Mariei Rosetti:

„Oricare aţi fi, prieteni care mă citiţi, dacă simţiţi câtuşi de puţin româneşte, trebue să-l plângeţi. Ca fii ai omenirii, voi aţi pierdut un amic, şi ţara voastră a pierdut un sprijin devotat. Acest amic era israelit şi se numea Rosenthal. Binecuvântaţi-i numele — iar amintirea lui să vă facă mai înţelegători. Cu gândul la acest evreu să deveniţi mai buni creştini".

* * *

Viaţa emigranţilor la Paris este atât de grea, încât Rosetti e silit să se mute la Douet, lângă Nantes.

Locuinţa sa, acolo, era desigur din cele mai modeste. O presupunem, cunoscând situaţia precară a emigraţiei române, — dar avem în această privinţă şi un indiciu.

Casa se afla pe un drum lăturalnic, nu purta număr, era greu de identificat. Pe plicul unei scrisori adresată lui Rosetti de către Jules Michelet, vedem această uluitoare adresă:

Monsieur Rosetti,
Banlieue de Nantes, route de Verson,
la 1-ère route ferrée à gauche,
près d'une grande croix à la grille verte.

După ce stă un timp în acel colţ pierdut — lângă crucea mare cu grilaj verde, pe un drum dealungul căii ferate care taie şoseaua ce duce dela Nantes la Verson, — se mută, în 1854, la Sceaux. O duce la fel de greu:

„Nu-mi vine să cheltuiesc banii pentru o plăcere a mea, în vreme ce patria suferă şi cere să-i dau toată gândirea, toate orele şi toată averea noastră".

Nimeni ca el — cu puterea lui de convingere, cu contagiunea entuziasmului său, cu tenacitatea lui — nu putea fi mai folositor peste hotare, nu putea pleda mai bine cauza revoluţiei româneşti sugrumate.

Intreţine neîncetat o atmosferă prielnică României şi democraţiei. Publică un ziar, *„România Viitoare"*, — apoi scoate o revistă, *„Republica Română"*, (două numere doar, unul la Paris în 1851, altul la Bruxelles în 1853), la care se adaugă şi alte numeroase scrieri. *„Catechismul Sătenilor"*, trei *Epistole* adresate lui Barbu Ştirbey, în care expune organizaţia democratică întemeiată pe egalitatea tuturor în faţa legii, şi altele.

Iată câteva extrase din *Epistole:*

„...Omul să studie şi să cunoască toate cestiunile politice şi sociale, toate trebuinţele şi dorinţele poporu-

lui, să cunoască şi să iubească din inimă pe Dumnezeu, pe om, libertatea, dreptatea şi frăţia, şi să lucreze zi şi noapte, dând fără interes, fără preget şi fără nici o altă răsplată decât fericirea de a se putea jertfi, averea, ştiinţa, viaţa şi iubirea sa pentru patrie..."

„...Te sfătuesc frăţeşte să lepezi îndată banii ce iei de pe sarea săracului, să deschizi şcolile, să dai libertate oamenilor şi tiparului, să dai săteanului proprietate..."

„...Deci este dovedit că toate faptele şi lucrările Revoluţiunei erau limpede, lămurite şi pe faţă, când ale voastre sunt încurcate, ascunse şi tainice; turburare asemenea se numeşte când se ucide frate pe frate, când nu este egalitate, când unul este bogat şi ceilalţi mor de foame..."

„Ce cerem noi? Să nu mai fie Domn şi boieri, stăpâni şi slugi, ci toţi d'opotrivă, şi fraţi în societate, precum suntem în biserică şi în mormânt. Fiece om să fie liber, onest şi stimat, având toate trebuincioasele înlesniri ca să-şi îndeplinească misiunea şa şi primind dela societate tot ce-i trebue, după ceiace produce. Potrivit cu legea, cerem ca fiece fiu omenesc, cum am zice, fiece om, fiece muncitor, să aibă o parte de pământ egală".

Lui C. A. Rosetti nu-i lipsesc, e drept unele satisfacţii, dar sunt copleşite de nenumăratele necazuri care nu-i lasă răgaz nici o zi.

Pe lângă toate celelalte, i se aduc acuzaţii de către unii din emigranţi, ceiace îi amărăşte şi mai mult existenţa. Se apără însă, spulberând toate calomniile.

Grijile, neînţelegerile acestea cu foştii lui prieteni; faptul că nici în ţară, nici peste hotare, românii nu au fost în stare să menţină duhul democraţiei; sclavia iarăşi aci — invidie şi ură între fraţii de acolo, — toate la un loc îi tocesc avântul.

Amicului său Paul Bataillard îi scrie:

„Aceasta este, dragul meu, viaţa pe care o duc de şase ani. Nu trăiesc decât pentru Patria mea. De şase ani gândesc, sufăr, cercetez, muncesc pentru ea.

Cu ea am identificat totul, și nu am strâns în brațe decât un sicriu".

Dar desnădejdea lui nu este nici trainică, nici adâncă. De îndată ce se poate întoarce în țară, în 1857, pornește din nou la luptă, cu acelaș entuziasm.

Ziarul lui de odinioară, *„Pruncul Român"*, a crescut. In locul lui apare *„Românul"* care va trăi mai bine de 25 de ani. In acelaș timp începe marea carieră politică a lui C. A. Rosetti, carieră proteiformă în cursul căreia este succesiv secretarul Divanului Ad-Hoc; director al Teatrului Național, calitate în care proectează înființarea unui conservator — școală de muzică vocală, declamație și curs de literatură dramatică; apoi deputat de București; titular, de două ori, al portofoliului Instrucției și Cultelor; al Internelor; interimar la Externe și altele[1]); Primar al Capitalei și Președinte al Camerei. Este deasemenea ales de către prietenii lui de odinioară și din totdeauna *Staroste al marchitanilor*, adică al negustorilor.

Militează pentru aducerea pe tron a colonelului Cuza – în dorința lui cea mare de a vedea înfăptuită Unirea. — dar când, ulterior, Cuza îl decepționează, C. A. Rosetti devine inițiatorul și organizatorul unei societăți secrete, în care intră oameni din toate partidele. El ia răspunderea răsturnării suveranului dictatorial. Planurile loviturii de stat se urzesc în casa acelui incorigibil conspirator care a fost C. A. Rosetti.

Pe Vodă Cuza îl avertizează: „Sunteți liber să vă călcați cuvântul, dar dacă nu respectați Constituția, vă vom răsturna". Cuza îl arestează, ceiace este explicabil. Iar Rosetti, când iese din închisoare, îl detronează pe Cuza, ceeace este încă mai explicabil. Căci Rosetti nu avea obiceiul să-și calce cuvântul.

---

1) Cu o desăvârșită lipsă de ambiție personală și de orgoliu steril, a demisionat sau și-a propus să demisioneze în nenumărate rânduri. Mărturisește că guvernării îi preferă lupta:

„Le rôle de vigie me plait mieux que celui de timonier". (Frază citată de Frédéric Damé în ziarul *„l'Indépendance Roumaine"* din 9/12 Aprilie 1885).

Un timp viaţa nu-i dă prilej să se frământe. Vin însă discuţiile din 1877, în jurul intrării noastre în război. Rosetti e pentru intrare, alături de Ruşi. Punctul lui de vedere triumfă. Dar nu a dat destul, dacă a dat doar îndrumări. El oferă patriei şi mai mult: doi din copiii lui se duc să se bată. Vintilă ca simplu soldat la vânători, şi Horia, care nu împlinise încă vârsta, — ca voluntar la roşiori.

Neobosită, Maria Rosetti contribuie, alături de soţul ei, la organizarea Crucii Roşii. La ei acasă se ţin întrunirile comitetului de organizare; ei adună fonduri, — iar în timp ce se studiază folosirea cea mai justă a acestor fonduri, Maria Rosetti nu aşteaptă sfârşitul lungilor discuţii, ci pleacă la Turnu Măgurele, unde instalează spitalul de campanie.

Câştigarea războiului, câştigarea independenţei, nu-l satisfac însă pe deplin pe C. A. Rosetti. El spune atunci aceste cuvinte vrednice de a fi ţinute minte: *„Plevna s'a luat, dar mai este o Plevnă interioară care trebue luată — cetatea reacţiunii"*

Căci mai presus de toate, mai mult chiar decât un mare patriot — şi ştim cât a fost de patriot — C. A. Rosetti s'a arătat un democrat convins. Această ierarhie, singur a însemnat-o: „Iubind libertatea, trebue să iubesc omenirea. Iubind omenirea cum să nu-mi iubesc familia şi Patria?"

Cu privirile îndreptate neîncetat înainte, a văzut că istoria este o permanentă evoluţie în care ideile noui le înlocuiesc pe cele ruginite şi uzate. In lucrarea sa *„Apel la toate partidele"* citează o frază semnificativă din Pierre Pradier — reprezentant al poporului francez: „Vechile partide nu sunt decât ruine, care vor fi duse în curând de vâltoare".

Dar nu e vorba numai de partide. O lume învechită, concepţii retrograde, păcate de demult ale omului asupritor de oameni, vor trebui să fie deasemenea duse de vâltoare. Lumea de mâine se va înfăţişa sub semnul înfrăţirii.

C. A. Rosetti se întreabă: „Sunt trebuincioase ran-

gurile? Stăpân şi slugă, mari şi mici, cu a-şi vrea să piară aceste trebuinţe"; pentrucă, spune el mai departe: „...cine nu respectă pe semenul său, fie el măturător de uliţă, sau membru la Curtea de Casaţiune, acela păcătuieşte, căci vine un moment în care cel mai de jos dă un învăţământ celui mai de sus, când mai cu seamă cel de sus conduce cu respect la lumină pe cel de jos".

L-a preocupat soarta muncitorilor şi în special a celor pe care i-a cunoscut mai de aproape, — a tipografilor. In 1857 iniţiază o „Societate de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi din România", al cărei preşedinte primi să fie; la constituirea ei a contribuit chiar, din sărăcia lui, cu o sumă de bani pentru formarea primului fond.

La banchetul pentru 25 de ani de fiinţare a ziarului „*Rromânul*", împreună cu Primul Ministru, cu Mareşalul Curţii, cu un fost Locotenent Domnesc, Rosetti a ţinut să fie prezenţi şi 17 tipografi, ca să nu mai vorbim de comercianţi, farmacişti, artişti dramatici, — ceiace pentru vremea aceea constituia un gest îndrăzneţ. In cuvântarea sa, C. A. Rosetti îi adună pe toţi într'o frază plină de căldură: „Fraţi ziarişti, tipografi, muncitori cu mâna, cu mintea şi cu inima"[1]).

Aceiaşi atitudine o are ca ministru al Instrucţiunii şi Cultelor faţă de profesori şi învăţători, şi faţă de primari. Circulările lui încep cu „*frate primare*" şi

1) Ii mulţumeşte, într'o frumoasă scrisoare, tipograful Condurat u:

„Ilustre cetăţene

„Ne-ai făcut distinsa onoare, nouă lucrătorilor tipografi, a ne prenumăra în rândurile luptătorilor libertăţii. Deşi nouă se cuvine această onoare... care ne-aţi deprins a ne cunoaşte că suntem industriaşii libertăţii.

„Nu eraţi voi oare aceia care, în zilele de amărăciune împărţiaţi cu noi codrul de pâine, în acele timpuri când micul prea scumpul Floricel era oprit de vârful baionetei când îl conduceau la uşa temniţei spre a îmbrăţişa şi mângâia trista viaţă a prea iubitului său părinte încătuşat?... Dumnezeu e. bun cu cei ce luptă pentru adevăr şi libertate. Vocea voastră astăzi nu mai e sugrumată, braţele noastre sunt libere".

se termină cu: *„primește o strângere de mână dela al tău frate, Ministrul Cultelor”*. (Pentru el, România era alcătuită din câteva milioane de frați: „Ovreii, meseriașii, slugile, robii și străinii, toți înfrățiți, văzând în fiece om un Român, un frate, un mântuitor, un soldat al libertății).

Primarilor le explică necesitatea unei școli de stat „căci fără învățământ nu poate fi progres”. Dascălilor din provnicie le cere să se încadreze în noua organizație a învățământului și. trimițându-le proectul de lege respectiv, îi roagă să-l citească și să-i aduca modificările pe care ei le cred de cuviință.

Iar când e vorba de săteni, dragostea lui capătă accente impresionante.

Apelul la toate partidele este mișcător: „Bocri, nu este oare cu putință să vă desbrăcați un minut de păcătoasele voastre caftane, ca să străbată și în inimile voastre razele adevărului? Voi știți prea bine că sunteți atât de discreditați și de nevrednici încât nu puteți pune cea mai mică piedică sfintelor revoluții, sunteți ca și paiul ce-l calcă picioarele pe nesimțite sau îl spulberă cea mai mică adiere de vânt... Uitați-vă și vedeți, pe spatele săteanului, rănile iataganului și vânătăile bicelor. Stă scris pe cerul deasupra că voi sunteți cei vinovați... Este gol și flămând, cu fața-i pârlită de soare; fruntea-i cea lată și plină d'arăturile durerilor și ochii cei plini de foc spun că sufletu-i este întristat până la moarte”.

Sunt ideile ce-l frământă și revin, mereu aceleași. Le întâlnim în *„Note Intime”*:

„Pretutindeni poporul fu necunoscut și îndepărtat dela cârmă, și noi, prin imitațiune și neștiință, dintru început chiar îl depărtarăm, slujindu-ne cu dânsul ca cu o armă ce o iei în minute de nevoie, s'o lepezi îndată ce trece primejdia”.

Le regăsim și în *„Discursul asupra tocmelilor agricole”*, rostit în Parlament în 1882.

Pășind la tribună, spune: „Iată cauza care mă aduce aci; am voit a mă conforma unui articol din

regulamentul Camerii care prescrie că Mesagiile Suveranului se citesc dela tribună. Eu dar am crezut că trebue să vin la tribună când vorbesc de săteni". In acelaş discurs se găsesc următoarele cuvinte:

„Săteanul însă era legat de pământ şi noi cei acuzaţi ca inamici ai proprietăţii şi ca demagogi, am luptat doui ani cu tot ce este mai însemnat în această ţară, am luptat necurmat silindu-ne să-i facem să înţeleagă că trebue să facă act de adevăraţi proprietari şi conservatori, împroprietărind pe săteni"

* * *

Apropierea lui Rosetti de cei mărunţi, — şi simpatia ce şi-o câştigase în mijlocul lor, — rezultă şi din aceste câteva rânduri — prea frumoase pentru a nu fi amintite. Sunt extrase din „*Note Intime, scrise zilnic*", datate din Paris, 2 Decembrie 1848.

„Astazi am avut o întâmplare frumoasă. Cizmarul meu Hallegrin a venit să-mi facă o vizită şi să mă felicitеze că am scăpat din robie, apoi mi-a zis: „*Imi permit să vă rog să veniţi împreună cu doamna să luaţi masa la mine*". Cum să refuzi o invitaţie a unui om din popor, când vine din inimă. Am primit-o dar cu bucurie".

Dar Hallegrin nu e singurul om din popor cu care s'a împrietenit familia Rosetti în exil.

In diferite scrisori, se pomeneşte de d-na Binet, o lenjeră, şi de „*la mère Edmond*" cu care vorbeau la fereastră, apoi de Verdié, tinichigiul, care îi trimite Mariei Rosetti următoarele rânduri:

„*Dă-i voie, dragă Marie, vechiului dumitale prieten, tinichigiul, să te sărute pe amândoi obrajii şi să-ţi trimită strigătul eliberator: Trăia că Republica Universală!*

Multe salutări scumpilor dumitale copii pe care nu i am uitat niciodată — familia mea este alături de mine, pentru a vă binecuvânta.

Al dumitale devotat,
Verdié

* * *

In ţară, C. A. Rosetti nu se mulţumeşte să susţină drepturile ţiganilor, ca alţii; el le întinde chiar mâna. Odată venind dela drum, cade în braţele unui bătrân servitor, şi lumea face haz mare în jurul lui. N'ar mai fi râs, poate, atât de mult, dacă ar fi putut să prevadă atunci că acelaş ţigan bătrân a plâns cu hohote câţiva ani mai târziu, zdrobit de durerre, pe mormântul lui C. A. Rosetti.

Dar unde înţelegerea acestuia a fost într'adevăr excepţională, este atunci când şi-a dat seama că la noi şi pătura mijlocie trebuia ridicată, trebuia să capete conştiinţa valorii ei şi a menirii ei în viaţa socială. Ca Mirabeau în Franţa, Rosetti s'a depărtat de casta părinţilor săi, a devenit creatorul unui *Tiers-Etat* românesc. C. A. Rosetti a înţeles, în adevăr, că ridicarea nivelului de viaţă a celor mulţi, şi nevoiaşi nu se poate înfăptui decât cu înţelegerea deplină şi cu sprijinul unor categorii sociale mijlocii, bine închegate şi conştiente de calea pe care trebue s'o urmeze.

Caracteristic, acest scurt extras dintr'o cuvântare în care se adresează neguştorimii: „Voi zice comercianţilor, cunoaşte-ţi-vă puterea! Le voi zice: fiţi comercianţi, dar comercianţi cai înţeleg adevăratul comerţ, iar nu specula. Cunoaşteţi-vă drepturile şi nu vă despărţiţi de popor, căci prăpădit va fi comerţul fără popor"

* * *

Din toate activităţile temporare, ale lui Rosetti, una singură a fost neîncetată, împletită cu însăşi viaţa lui, cea mai importantă şi cea mai dragă lui: gazetăria.

Numărul de gazete pe care le-a fondat este enorm. Explicaţia însă e simplă: aproape tot atât de multe au fost suprimate. Succesiv, C. A. Rosetti publică „*Concordia*", — care trece neobservată, — „*Pruncul Ro-*

mân" în 48, apoi ziarele dela Paris amintite mai sus; pe urmă „*Românul*" ale cărui două lozinci sunt cunoscute: „Voeşte şi vei putea", „Luminează-te şi vei fi". Urmează „*Românul de Duminică*", „*Constituţiunea*", „*Libertatea*", „*Ţânţarul*", „*Conştiinţa Naţională*", iarăşi „*Românul*", care din 1866 apare netulburat până la 1883 şi unde Rosetti era director, redactor şi reporter. Scria zilnic articolul de fond, scria studii politice, juridice, economice, financiare. Făcea reportagii la toate întrunirile publice unde luau cuvântul fruntaşi ai vieţii politice din acea vreme.

Pe drept cuvânt s'a putut spune la banchetul de 25 de ani ai „*Românului*": „La început a fost „*Românul*" şi „*Românul*" a fost Rosetti şi Rosetti a fost „*Românul*".

El a avut primul ideia ziarului cu chenar negru, în zilele în care ţara întreagă simte o aceiaşi durere. Una din primele ocazii de asemenea doliu naţional a fost ziua în care s'a votat convenţia cu Austro-Ungaria.

Iar când „*Românul*" a fost suspendat de Cuza, C. A. Rosetti a trimis abonaţilor o foaie albă, cu frontispiciul doar al gazetei. „Şi nimic nu putea constitui o mai înfiorătoare ameninţare, decât acel ziar, mut, şi care părea că aşteaptă ceva", — spune un contimporan.

Ca ziarist a ştiut să ţină echilibrul care se cere fiecăruia dintre cei ce au îmbrăţişat această frumoasă şi anevoioasă carieră; anume, să fie în acelaş timp şi ecoul opiniei publice dar şi îndrumătorul ei.

* * *

Acesta a fost omul cu prestigiu şi autoritate, despre care s'a spus că era mai ministru în opoziţie decât la putere; singurul dintre toţi Preşedinţii Camerei care nu a folosit niciodată clopoţelul. Cu vârful unui condeiu de plumb lovea în pupitru, şi ordinea se restabilea îndată.

De o cinste exemplară, de o modestie, am spune

chiar excesivă (dar nu putem decât să admirăm oamenii care au măcar dorinţa unei asemenea ostentaţii), — a refuzat orice decoraţie — şi feciorii care nu-l cunoşteau încă, îşi închipuiau că i s'au furat, atât era de greu de conceput un piept de ministru şi de preşedinte fără o constelaţie de ordine; a refuzat o donaţiune naţională a cărei sumă enormă i-ar fi permis să trăiască liniştit, — justificându-şi refuzul prin faptul că mai avea braţe să muncească şi fii care să-l ajute la nevoie; a refuzat chiar a doua oară, deşi îi arsese casa[1]) şi era complect ruinat. Dar, se scuza C. A. Rosetti, — donaţia era din banii unor contribuabili care poate n'aveau ce mânca.

Este vorba însă de acelaş om, — să nu uităm acest lucru, — care îi scrie doamnei Michelet: *„Am învăţat, din experienţă proprie, că sărăcia celui care propo-*

1) Să notăm o coincidenţă. C. A. Rosetti se trăea, în linie directă, din Antonie-Vodă Ruset, fiul lui Lascaris Rosetta, logofăt al Patriarhului, căsătorit cu Zoe, fata lui Ion Cantacuzin. Despre acest Antonie-Vodă, scrie Amiras că *„era om drept, bun creştin, milostiv şi cu milă asupra pământului..."*. Iar bătrânul Neculce ne spune că *„măcar că era grec şi străin ţarigrădean, dară era mai bun Domn decât un pământean"*. Iar despre Beizadele, cei doi fii ai lui, — scrie Neculce mai departe: *„Fost-a şi feciorii lui Antonie-Vodă desmierdaţi, fără de frică, umblau prin ţară cu mulţi feciori, de mazili nebuni, strânşi cu dânşii de făceau multe jocuri şi beţii şi nebunii prin târguri şi prin sate boereşti...* — aşa încât şi în această privinţă avea cu cine semăna, în tinereţea sa sglobie, strănepotul Costache.

Dar să revenim la Antonie-Vodă, cel de numai bine a făcut, fară a căpăta altă răsplată decât pâra nedreapta a boierilor şi caznele poruncite de sultan. L-au torturat Turcii în chip şi fel „de îi scotea — chiar — maţele pe gură". (Exagera, se vede, o leacă, şi Neculce...).

„Şi dupăce l-au slobozit Turcii să meargă la casă — şi, numai ce a văzut că-i arde şi casa; şi puţinele odoare ce-i mai scăpase, mistuite în casă au ars şi acele".

Moare, sărac şi desamăgit, în 1685, — exact 200 de ani înainte de C. A. Rosetti.

O simplă coincidenţă, desigur, apropierea acestor două vieţi, trăite şi sfârşite sub semnul focului mistuitor...

văduiește jertfa îi dă acea autoritate care a lipsit lui Seneca".

Năzuința lui spre mai bine o întâlnim la fiecare pas, atât în corespondența sa cât și în jurnallui său intim în care citim: „*Dureroasă mult este condiția mea. Sufăr că nu sunt om desăvârșit. In mine simt însă un foc, simt o putere să nasc eu alte lumi fericite*".

E convins că „tot omul e dator să facă ceva bun pentru Patria sa". Și acest scop îl atinge. Face, pentru patrie, cât nu au făcut mulți alții care în vremea lui au ocupat ranguri mai înalte, demnități mai impunătoare.

El, care a spus că „lupta, ori cât de mică va fi, când este pentru dreptate și necontenită, aduce negreșit biruința", — s'a dăruit țării în toate privințele, în toate împrejurările. Inainte de revoluție, scrie logodnicei sale că „*a apucat o cale nestrămutată, care îl va duce la multe persecuții, la multe suferinți, poate chiar la spânzurătoare*".

Iar când vremurile se liniștesc și ideile sale triumfă, după frumoasa expresie a lui Ulbach, C. A. Rosetti are orgoliul de a nu se putea odihni în patria sa recucerită.

Tot prietenul lui, Ulbach, care l-a cunoscut bine și i-a consacrat o carte, scrie: „Din această existență de muncă și de luptă se cuvine să tragem o învățătură, anume că nu trebue niciodată să fim slabi atunci când e vorba de ridicarea țării noastre... Acest suflet mare a luptat pentru libertatea țării sale și unirea tuturor țărilor libere".

Aceiași prețuire i-o arată și doamna Edgar Quinet: „Vajnicul *Românul* e o legătură care îl unește pe Edgar Quinet cu vechii lui prieteni — dați-mi voie să spun *cu fiii gândirii sale*".

C. A. Rosetti, omul frământat de demonul perfecțiunii, pe care îl apreciau, peste hotare, suflete de elită, și ale cărui părți de lumină nu sunt întunecate aproape de nici o pată de umbră, a avut totuși dușmani, de-

tractori, şi chiar printre minţile cele mai luminate ale vremii.

A fost acuzat de familie că face de râs un nume onorabil. Vorbind cu un prieten despre ruda lui, contele Nicolae Rosetti, el spunea: „Il vezi pe domnul acesta? Mă cunoştea foarte bine pe vremuri. Apoi nu m'a mai cunoscut. Azi când sunt ministru mă cunoaşte iarăşi...”

Alţii i-au adus învinuiri pentru înţelegerea ce o arăta evreilor; pentru prietenia lui faţă de Rusia[1]), a fost hulit de aceiaşi Eliade şi Tell care au îndrăznit să-l suspecteze de gestiune frauduloasă. Alţii, în fine, l-au *acuzat* că a aruncat ţara în războiul din 1877! Şi câte altele...

Nu mai vorbim de pamfletari, care pomenesc de desfrânare, îl numesc iazmă schiloadă, îngrozitoare meduză, hidoasă pocitură, vampir, saltimbanc, şi bineînţeles „hidră demagogică”. De aceştia au fost mulţi, şi în timpul lui şi pe urmă. Oameni ca C. A. Rosetti au fost mai puţini.

Dar unde ne cuprinde mirarea este când găsim invective în proza lui Eminescu, şi aceea odioasă aluzie din *Scrisoarea a treia:*”... Pocitură ce-şi aruncă bulbucaţii ochi de broască”. Sau o ironie facilă în „Reminiscenţele” lui Caragiale: „Luat de unii ca un apostol, ca un om providenţial care merită dragoste şi adoraţiune, de alţii a fost considerat ca un mare soitariu[1]), şi ridicol şi pernicios, care merită pe rând şi dispreţ şi ură. Nici unii, nici alţii, n'aveau perfectă dreptate, şi unii şi alţii o aveau în parte. C. A. Rosetti era un amestec de fanatism şi de apucătură, de convingere şi de manie, de credinţă şi de încăpăţânare”.

---

1) In „*Românul*” din 19/31 Iulie 1884: „Din 1848 până azi am avut puţin plăcuta cinste de a fi atacat de toate partidele. S'a spus şi scris că am fost vândut Ruşilor, Evreilor şi chiar unor candidaţi la Tronul României. S'a spus şi s'a scris că aveam milioane, case şi palate la Bucureşti, la Nissa şi la Paris”...

1) Azi am zice „cabotin”.

Nu aceşti duşmani i-au făcut însă cel mai mare rău, ci prietenii. Intr'o zi — după ce fusese crunt lovit de moartea fiului său Mircea şi de incendiul care-i distrusese casa — C. A. Rosetti îşi dă seama că a rămas singur. Se vede în pragul morţii fără urmaşi politici. Luptase luptă străină, şi o sfârşise ca un învins. In jurul lui, fiecare îşi căutase — şi îşi aflase — un loc confortabil sub soare. Partidul în care el crezuse, partidul pe care-l dorise al micii burghezii, al *tiers-état*-ului fusese transformat de conducătorii săi în partidul marilor capitaluri, al moşierimii latifundiare. Partidul liberal ajunsese cunoscut sub numele de *„viziratul lui Brătianu"*.

Apoi, toate metodele de guvernare folosite de foştii lui prieteni îl îndepărtase de ei. In *„Românul"*, a protestat energic împotriva faptului că „zbirii administraţiei au torturat ţăranii din Bordeni". (Acest limbaj bombastic nu poate servi în nici un caz ca temeiu de ironie: este al epocii). Rosetti înfierează acel mod de a proceda „care înseamnă un pas înapoi şi nicidecum un progres".

Câteva luni mai târziu, într'o situaţie asemănătoare, *„Românul"* denunţă măsurile luate de poliţie cât şi faptele bătăuşilor aflaţi în solda liberalilor, — cu prilejul evenimentelor dela 28 Aprilie şi 1 Iulie 1884.

Frédéric Damé[1]) aduce unele lămuriri în legătură cu ruptura dintre Rosetti şi partidul brătienist: e vorba de *dotaţiunea regală*.

O lege de mare însemnătate (neconstituţională, dealtfel, întrucât nu respecta prescripţiunile formale în această materie, ale Pactului fundamental) — legea din 6/18 Iunie 1884 prin care se acordau Coroanei 12 moşii în deplină proprietate, a fost trecută de guvernul liberal de atunci, aproape pe ascuns, la sfârşit de şedinţă, într'un sfârşit de legislatură. Un mare număr de deputaţi lipseau, astfel încât s'a putut vorbi

---

1) Fr. Damé: I. C. Brătiano (L'Ere nouvelle; La Dictature), Bucarest, 1866, Edit. Librairie „L'Indépendance".

de un „Parlament trunchiat", al cărui vot — scrie un contemporan — poate avea valoare legală, dar care este cu totul lipsit de valoare morală.

Această taină părea că vrea să acopere o neînțelegere între Suveran și popor. Opinia publică se alarmează, se indignează: cu ce drept să se presupună că poporul, prin reprezentanții săi, ar fi refuzat această donație? Faptul că legea a fost votată prin surprindere este o jignire adusă și Regelui Carol I și supușilor săi. Ziarele toate își arată nedumerirea: *Dece atâta grijă să nu se afle nimic? Dece atâta grabă? Dece aceste presiuni? Iată întrebările pe care fiecare cetățean și le pune*[1]).

„Românul" nu scrie nimic. Dar C. A. Rosetti — și în urma lui doisprezece prieteni devotați — înțelegând încă odată să se solidarizeze cu cei mulți, renunță la viața politică.

Rosetti își dă demisia din Parlament, și rupe cu partidul alături de care a stat și a luptat (dar a luptat el singur) o viață întreagă.

Dela despărțirea lui Rosetti de Brătianu, — scrie Damé[2]) — încep „marile greșeli ale regimului actual: vasul și-a prăpădit busola, pilotul, cârma. Azi avem guvernul lui Ion Brătianu dominat de 3 sau 4 oameni de casă, al unui Brătianu căzut pradă intriganților". Căci „greșit s'a spus că Ion Brătianu a tăiat o parte din trupul său când despărțirea de C. A. Rosetti s'a afirmat la tribună; ar fi fost mai just să se spună că și-a pierdut sufletul și geniul, tot ce a constituit valoarea sa ca bărbat de stat".

C. A. Rosetti, deși a păgubit mai puțin de pe urma rupturii decât partidul căruia îi aparținuse și decât

1) Când guvernul Brătianu încearcă stângaci să se justifice, spunând că dacă această lege nu se vota, Coroana ar fi fost în pericol. — *„L'Indépendance Roumaine"* răspunde:

„Singurul pericol ce ar putea amenința Coroana, este de a pierde dragostea și încrederea supușilor Săi. D. Brătianu și prietenii lui se străduesc să obțină acest rezultat. Dar ei nu vor reuși".

2) Op. citat, la data de 9/21 Iulie 1884.

omul la a cărui înălţare contribuise într'o atât de mare măsură, — a suferit însă poate cel mai mult.

Firea lui simţitoare nu s'a putut mângâia de faptul că pierduse ceiace avea mai scump pe lume. Ideile care i-au călăuzit viaţa toată se năruiau, se disolvau prosteşte într'un meschin politicianism şi în satisfacerea unor interese personale.

In ciuda, sau mai bine zis din cauza acestei adânci mâhniri, C. A. Rosetti nu mai revine până la moarte asupra hotărârii sale de a renunţa la politică.

Un grup de prieteni credincioşi i-au dăruit, în chiar anul morţii sale, un ceasornic deşteptator[1]) pe care era gravată data: *1885;* iar dedesubt: *„Deşteaptă-te"*. Ceasornicul va fi sunat poate, dar C. A. Rosetti nu mai vroia să audă.

* * *

O lună înainte de moarte, el scrie prietenului sau Ulbach: *„Medicii îmi ordonă o cură în Italia, dar sunt prea sărac şi am prea multe datorii pentru a călători. Imi văd de ziarul meu; este pâinea zilnică, — o pâine neagră, dar totuşi o pâine. Cariera mea, bună sau rea, fiind sfârşită, nu-mi rămâne decât să-mi urmez calea, bună sau rea, fără a aştepta din partea oamenilor mai mult decât ceeace pot da"*.

Departe de cei mari ai zilei, dar înconjurat de dragostea celor mici, se stinge cu acelaş curaj lucid cu care trăise.

Lasă în urma lui 40.000 lei datorie şi un testament în care citim:

„Recomand tuturor, şi mai cu seamă fiilor mei, să iubească poporul şi pe săteni şi să lupte cu iubire pentru fericirea tuturor".

A fost dus la locul de veci, — după voinţa lui, — într'o simplă căruţă, trasă de un singur cal, iar prohodul i l-a citit un singur preot.

---

1) Azi, proprietatea d-lui Constantin Horia Rosetti, nepot de fiu al lui C. A. Rosetti.

Poporul, însă, care ştie să-şi cinstească binefăcătorii, a ţinut să dea prea-modestei desfăşurări a ceremoniei, fastul unor funeralii naţionale.

Negustorii au adresat, în chip de condoleanţe soţiei îndurerate, un album cu 250 de semnături. O coroană mare, nu se ştie de cine e trimisă, purta doar cuvintele *„Sărmană ţară, ce te faci fără el?”*

Săteni din toate unghiurile ţării au expediat telegrame:

„Ţăranii gorjeni cu sutele adunaţi, aflând despre moartea regretatului Dumneavoastră soţ pe care totdeauna l-au privit ca părintele lor...” — „Prin moartea marelui cetăţean C. A. Rosetti, sătenii judeţului Râmnicul-Sărat pierzând pe neobositul luptător şi susţinător al drepturilor lor...” — „Săteanul plânge” începe o altă telegramă. Sau: „Părintele nostru care dela 1836—1848 încoace a luptat cu mare bărbăţie pentru libertatea şi binele României dar mai mult a susţinut dreptul nostru al ţăranilor...” — „Soţia şi-a pierdut soţul, fiii părintele iar poporul sărman, omul care a luptat jumătate secol pentru fericirea lui”.

Pe străzi, dealungul drumului parcurs de carul mortuar, peste 100.000 de oameni erau înşiruiţi, iar alţi 20.000 urmau, încolonaţi, cortegiul aceluia care s'a definit atât de just, când a spus despre sine: *Meritul meu a fost să ştiu care este dorinţa naţiunii, să trăesc în mijlocul naţiunii şi pentru naţiune”.*